

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ
ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ СТУДЕНТА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ**

**THEORETICAL BASIS OF TECHNOLOGY OF STUDENT'S
INDIVIDUALITY DEVELOPMENT IN PROFESSIONAL EDUCATION
PROCESS**

Обґрунтовано актуальність проблеми розвитку індивідуальності студента в процесі професійної підготовки, представлено загальну характеристику праць теоретико-методологічного характеру, присвячених даній проблемі, визначено основні наукові позиції авторської концепції та схарактеризовано компоненти технології розвитку індивідуальності студента.

***Ключові слова:** індивідуальність, індивідуальні відмінності, індивідуальний підхід, індивідуальний стиль діяльності, індивідуалізація, технологія, професійна підготовка.*

Topicality of the student's individuality development problems in the process of professional preparation is described, common character is tics of the oretical-methodological work concerned to this problema regiven, main scientific points of author's opinion are defined and components of student's individuality development technology characterized.

***Key words:** individuality, individual differences, individual approach, individual style of activity, individualization, technology, professional preparation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Загальні тенденції реформування вищої освіти і науки в Україні передбачають підвищення якості навчального процесу, забезпечення різнобічного розвитку особистості як найвищої цінності, виявлення талантів, здібностей, зміцнення фізичного здоров'я, формування самоповаги, позитивної самооцінки, розвиток самостійності, творчості, винахідливості, наполегливості та відповідальності за свої слова та вчинки. Програма дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України визначає основними цілями реформування забезпечення захисту

громадянських прав і розширення індивідуальних свобод особистості [7, 20].

Провідними принципами кредитно-модульної системи навчання визначено такі, що спрямовують увагу викладачів на розвиток індивідуальності студента, урахування його індивідуальних відмінностей, стабілізацію індивідуального стилю учбової діяльності. Так, принцип кредитності, що полягає в декомпозиції змісту освіти і навчання на відносно єдині та самостійні за навчальним навантаженням студентів частки, націлює на забезпечення на рівні індивідуального навчального плану набору заданої трудомісткості кількості кредитів, які відповідають розрахунковій нормі виконання студентом навчального навантаження. Принцип модульності визначає підхід до організації оволодіння студентом студентом змістовими модулями і проявляється через специфічну для модульного навчання організацію методів і прийомів навчально-виховних заходів, основним змістом яких є активна самостійно-творча пізнавальна діяльність студента. Принцип гнучкості та партнерства полягає в побудові системи освіти так, щоб зміст навчання й шляхи досягнення цілей освіти та професійної підготовки відповідали індивідуальним потребам і можливостям студента. Принцип діагностичності полягає у забезпеченні можливості оцінювання рівня досягнення та ефективності сформульованих та реалізованих цілей освіти та професійної підготовки [7, 15].

Основним організаційним засобом, що забезпечує реалізацію цих принципів, виступає індивідуальний навчальний план студента, формування якого здійснюється на підставі переліку змістових модулів, що укладені на основі освітньо-професійної програми підготовки і структурно-логічної схеми підготовки. Формування індивідуального навчального плану студента передбачає можливість індивідуального вибору змістових модулів (дисциплін) з дотриманням послідовності їх вивчення відповідно до структурно-логічної схеми підготовки фахівців [7, 14].

Усе вищесказане актуалізує необхідність розробки технології розвитку індивідуальності студента в процесі професійної підготовки, з'ясування теоретичних аспектів вказаної проблеми через визначення основних методологічних та теоретичних положень, окреслення сутності базових наукових понять та визначення компонентів вказаної технології.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковується розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичне підґрунтя аналізу проблем розвитку індивідуальності

склали концептуальні підходи генетичної, педагогічної та вікової психології щодо закономірностей розвитку індивідних та особистісних властивостей, індивідуального розвитку особи, яка знаходиться в умовах суспільного виховання та навчання (І.Д.Бех, О.О.Бодальов, М.Й.Боришевський, І.С.Булах, Л.Ф.Бурлачук, Л.В.Долинська, С.Д.Максименко, В.С.Мерлін, В.М.Русалов, Л.М.Собчик, П.Р.Чамата, Н.В.Чепелева, Ю.М.Швалб) та зарубіжні дослідження К.Купера, Дж. Келлі, Є.Кречмера, Г.Айзенка, Ч.Спірмена, Л.Терстоуна, С.Стернберга та ін.

В цілому, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що питання індивідуального підходу до виховання і навчання, розвитку індивідуальності людини завжди викликали великий інтерес теоретиків і практиків. В працях видатних вчених минулого та сьогодення закладено основи для розуміння сутності індивідуальності, характеру перебігу процесів індивідуалізації та соціалізації особистості, з'ясовано орієнтовний перелік індивідуальних відмінностей, визначено актуальність та етапність індивідуального підходу, окреслено орієнтовний зміст навчально-виховної роботи з урахуванням індивідуальної своєрідності особи, наголошується на значенні створення індивідуальних варіантів розвитку тощо [2; 5; 9; 10; 12; 13].

Виділення не виділених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Тим не менше, ряд важливих аспектів даної проблеми залишилися невисвітленими. Перш за все, це стосується визначення сутності індивідуальності як глибинного рівня розвитку особистості, обґрунтування її базових системо утворювальних конструктів, критеріальних характеристик та домінантних властивостей, з'ясування етапів індивідуалізації особистості студента у процесі професійної підготовки, окреслення домірного й необхідного комплексу індивідуальних відмінностей, що підлягатимуть вивченню та урахуванню тощо. Недостатня увага приділена створенню технології розвитку індивідуальності та визначенню її основних компонентів.

Формулювання цілей статті. На основі вищесказаного метою даної статті визначено: розкрити авторське трактування провідних понять теми, обґрунтувати детермінанти розвитку індивідуальності та на цій основі охарактеризувати компоненти технології розвитку індивідуальності студента в процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вивчення феномена „індивідуальність”, з'ясування особливостей процесу індивідуалізації

особистості та становлення індивідуальних відмінностей передбачає глибоке розуміння як природних передумов в процесі розвитку індивідуальності людини, так і механізмів реалізації особистісного потенціалу. Саме такий підхід дозволяє здійснювати цілісний, системний аналіз унікальних особливостей розвитку кожного студента і в сукупності спрямувати увагу на розвиток „інтегральної індивідуальності” (В.С. Мерлін), яка об'єднує в собі все розмаїття людських проявів. На основі вищесказаного ми розглядаємо **індивідуальність** не лише як просту сукупність індивідуальних відмінностей, а як глибинний рівень розвитку особистості, що супроводжується появою нових властивостей, притаманних власне індивідуальності.

Згідно з нашою концепцією *структурна основа* інтегральної індивідуальності визначається сукупністю конструктів індивідуального та особистісного характеру, кожен з яких складається із комплексу індивідуальних відмінностей відповідного спрямування. *Змістовою характеристикою* індивідуальності як глибинного рівня розвитку особистості вважаємо домінантні (критеріальні, системоутворювальні) властивості індивідуальності, успішне становлення яких забезпечує вироблення власного стилю діяльності та життя, побудову унікальної життєвої траєкторії, яка стає значущою не тільки для самої людини, а і прийнятною для інших.

При розгляді змістової основи індивідуальності виникла необхідність уточнити, що саме (наявність певних властивостей, перебіг процесів або форм розгортання буття) може максимально об'єктивно свідчити про ступінь розвитку індивідуальності в широкому значенні цього слова та встановити детермінанти виникнення і збереження (або нівелювання) унікальності особистості студента. На основі зазначеного вище при пошуку та обґрунтуванні системи визначальних для розвитку індивідуальності властивостей ми виходили із наступних положень:

1) *життєтворчість* як спосіб самопрограмування та творчого здійснення особистістю свого життя є унікальним надбанням людини як зрілої особистості;

2) перетворення життєвого світу здійснюється мірою поглиблення *суб'єктності*, ускладнення особистісного ставлення до себе як функції ставлення до власного життя і ставлення до інших людей;

3) усвідомлений та цілеспрямований процес *життєтворчості* передбачає наявність “*самовладнання*”, активізацію спроможності людини здійснювати саморегуляцію поведінки, самоаналіз та самоконтроль власних емоційних, зокрема, критичних станів, а

результатом саморегуляції є виховання волі, цілеспрямованості, організованості, вміння володіти собою, довільності поведінки.

Аналіз концептуальних теоретичних положень філософського та психологічного спрямування дає підстави вважати домінантними, системоутворювальними, базовими ті властивості, сформованість яких детермінує процеси суб'єктності, довільності та творчості, що сукупно забезпечує творення та досягнення індивідуально- та суспільно-значущих орієнтирів, засвоєння та втілення суспільного досвіду та передбачає внесення нового, власного, самостійно створеного продукту в життя, поведінку та діяльність (А. Адлер, О.Г. Асмолов, В.С. Мерлін, М.В. Крулехт, Ю.М. Швалб).

Глибинними характеристиками, що активізують процеси суб'єктності, творчості та довільності, виконують змістоутворювальну функцію при побудові власного життєвого шляху, забезпечують унікальність стилю діяльності, поведінки та життя, вважаємо цілепокладання, вибірковість та винахідливість. Кожна з цих властивостей несе певне функційне навантаження, доповнює та удосконалює процес розвитку індивідуальності відповідно до означених стратегічних ліній. Цілепокладання супроводжує та забезпечує становлення процесів довільності, вибірковість – суб'єктності, а винахідливість – творчості.

Інтегрованим результуючим утворенням, в якому сукупно відображується комплекс індивідуальних відмінностей індивідуального та особистісного характеру та рівень сформованості системоутворювальних властивостей індивідуальності, виступає *індивідуальний стиль діяльності*, вироблення якого відіграє оптимізуючу та адаптивну роль в процесі життєдіяльності людини.

Структурною основою індивідуальності виступають індивідуальні відмінності. Індивідуальні відмінності в сучасній психолого-педагогічній теорії визначаються як особливості психічних процесів, станів, властивостей, що відрізняють людей одне від одного. Маються на увазі індивідуальні відмінності сприймання, уваги, пам'яті, мислення, емоційних реакцій, часу реакції, особистісних утворень – інтересів, здібностей, характеру. Говориться про мінливість індивідуальних відмінностей з віком, зазначається що вони можуть бути різної складності і глибини, різного ступеня сталості [2; 4; 9; 10; 12].

При вивченні особливостей процесу індивідуалізації особистості встановлено, що сучасні педагоги і психологи розглядають розвиток особистості у вигляді діалектичної єдності процесів соціалізації та індивідуалізації, при цьому підкреслюється, що індивідуалізація є

результатом процесу соціалізації і навпаки. Зазначається, що реальна індивідуалізація передбачає максимально глибоке розкриття індивідуальних можливостей людини, що не може бути здійснено без соціалізації особистості. Для більш чіткого розуміння та структурування процесу індивідуалізації в ньому рекомендується виокремлювати процеси індивідуалізації природних, біологічних властивостей та процеси, які безпосередньо стосуються індивідуалізації особистісних проявів [2; 9; 11].

Розвиток індивідуальності відбувається гармонійно тоді, коли забезпечується баланс між процесами індивідуалізації та соціалізації, емоційно-почуттєвого та когнітивного, індивідного та особистісного становлення. В такому варіанті розвитку виокремлення суспільного досвіду відбувається з урахуванням не тільки своїх інтересів та бажань, своїх фізичних або інтелектуальних потреб та можливостей, а і з урахуванням аналогічних запитів соціального оточення. У нашому розумінні процес гармонійного розвитку індивідуальності поєднує у собі декілька паралельних ліній, які є взаємообумовленими, взаємопов'язаними, але одночасно своєрідними та частково автономізованими. Таким чином, процеси розвитку індивідуальності виступають як єдині, але не однорідні процеси становлення індивідних та особистісних відмінностей, формування системоутворювальних властивостей, через удосконалення яких і відбувається становлення стилю поведінки, діяльності та життя людини.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дав можливість зробити висновок про те, що в процесі розвитку індивідуальності та особистості є ряд спільних та відмінних характеристик. Єдність, паралельність цих процесів зумовлює необхідність здійснення розвивальних заходів, які мають бути спрямовані на підтримку особистості як індивідуальності. Встановлена своєрідність процесу розвитку індивідуальності передбачає орієнтацію діяльності вищої освіти у напрямі індивідуалізації та запровадження багатокomпонентної технології розвитку індивідуальності студента.

Поняття «освітня технологія» вживається тоді, коли мова йде про загальну стратегію розвитку освітнього простору взагалі (Ю.К. Бабанський, О.М. Пехота та ін.). Будь-яка педагогічна технологія передбачає здійснення певних етапів: визначення чіткої системи цілей, що формуються, як правило, через результат виховання і навчання; конструювання освітнього циклу, яке передбачає діагностику рівня вихованості та навченості студентів, їх здібностей, можливостей, розбивку матеріалу на окремі змістові одиниці, організацію освіти відповідно до

поставлених цілей, сукупність навчально-виховних процедур, способи корекції на основі зворотного зв'язку, усвідомлення студентами критеріїв оцінювання результатів; реалізація запланованих завдань; мотиваційна підготовка; розуміння мети, усвідомлення і відтворення способу дій і забезпечення зворотного зв'язку у керівництві навчально-виховною діяльністю, поточна корекція; контроль, оцінка та аналіз результатів діяльності студентів; повторне відтворення циклу без змін або з корекцією [3; 5; 11].

Основою створення технології розвитку індивідуальності студента стало виділення тих структурних компонентів, сукупність яких становить собою систему освітньої діяльності. Традиційно в багатокомпонентній структурі цілісного педагогічного процесу виділяють: цільовий, стимулюючо-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольню-регулюючий і оцінно-результативний компоненти [3].

При визначенні *цільового компоненту* освітнього процесу в сучасних наукових дослідженнях підкреслюється думка про те, що раніше мета освіти детермінувалась суспільними інтересами, рішеннями держави та уряду, при цьому задовольнялось лише суспільне замовлення і зовсім не враховувались індивідуальні можливості та потреби здобувача вищої освіти. У цільовому компоненті фронтально орієнтованої освітньої діяльності переважала спрямованість на передачу готових, вироблених викладачами знань, формування певних вмінь та навичок, що обмежувало можливості до активізації особистого (та особливого) внутрішнього потенціалу кожного студента, спрямовувало увагу педагогів на застосування уніфікованих методів прямого впливу, фронтальних форм роботи, впровадження авторитарно-дисциплінарного стилю спілкування, уникнення індивідуалізованих, емоційно-почуттєвих форм взаємодії з студентами. На відміну від цього цільовим компонентом технології розвитку індивідуальності вважаємо – забезпечення сприятливих умов для розвитку і саморозвитку кожного студента з урахуванням унікальної своєрідності, максимально повної гармонізації індивідуальних відмінностей, активізації особливих, своєрідних, притаманних лише цій особі, ресурсів, підтримка прагнень до самостійного вироблення власного стилю діяльності, поведінки та життя.

Стимулюючо-мотиваційний компонент відповідатиме вимогам сучасної вищої школи, якщо викладач досконало володітиме методами психологічної діагностики щодо вивчення індивідуальних особливостей студентів, спиратиметься на результати моніторингу якості підготовки, а педагогічний процес будуватиметься на основі прийняття особистих цілей

і запитів, наближення до природи їхнього світопізнання. У нашому розумінні стимулюючо-мотиваційний компонент технології розвитку індивідуальності має відобразити процес підвищення психологічної компетентності викладачів в сфері визначення індивідуальних відмінностей кожного студента, прийняття унікальної своєрідності його індивідуальності, розуміння диференційованої картини сукупності індивідуальних відмінностей психофізичного розвитку та створення атмосфери взаєморозуміння й партнерства.

Змістовий компонент освітнього процесу до недавнього минулого був здебільшого спрямований на передачу теоретичних знань. У фронтально-орієнтованій моделі вищої освіти не існувало можливості вибору навчальних дисциплін або спецкурсів, тематики курсових чи дипломних робіт. При визначенні програмового змісту навчальних дисциплін не враховувались регіональні, місцеві особливості, недостатня увага приділялась проведенню індивідуальної роботи із студентами. Запровадження технології розвитку індивідуальності студента передбачає наявність таких змістових ліній, що враховують наявність особисто-значущих цілей, потреб та інтересів, спонукають студента до самостійних виборів та науково-практичних винаходів (варіативна складова). Отже, зміст навчання частково може та повинен бути обраний студентами самостійно, що підвищує їх відповідальність за якість виконання, підвищує успішність навчання, підсилює інтерес та сприяє розвитку позитивних особистісних властивостей.

Операційно-діяльнісний компонент реалізується через комплекс навчально-виховних методів, прийомів та засобів, що забезпечують успішність навчання кожного студента. На сучасному етапі відбувається переорієнтація до використання методів і форм роботи розвивального характеру, спрямованих на активізацію різних видів самостійної діяльності студента. Операційно-діяльнісний компонент технології розвитку індивідуальності студента передбачає відмову від зловживання словесними методами, особливо такими як вказівки, накази, покарання, моралізування і орієнтує викладачів на використання перш за все практичних методів, забезпечення умов для самостійної практичної діяльності студентів, проблематизацію завдань, емоційно насичене діалогічне та полілогічне спілкування, пошуково-дослідницьку діяльність, експериментування. Змінюються акценти у визначенні форм навчальної роботи – зменшується кількість лекційних та збільшується кількість практичних й лабораторних занять. Поширюється практика проведення індивідуальної роботи та індивідуальних занять із студентами.

Професійна підготовка має здійснюватись в атмосфері інтелектуальних, моральних і естетичних переживань, зіткнення різних думок, поглядів, позицій, підходів, проектування різноманітних можливих розв'язань пізнавальних завдань проблемного характеру, спільної творчості викладачів та студентів. Основною умовою такої роботи вважається залучення до критичного аналізу, відбір і конструювання особисто значущого змісту, а провідними методами – діалоги, дискусії, дидактичні ігри, самостійна та дослідницько – експериментальна робота.

Контрольно-регулюючий компонент технології розвитку індивідуальності передбачає поглиблене виявлення індивідуальних можливостей і здібностей кожного студента засобами моніторингу. При цьому передбачається, що викладач не повинен брати на себе цілком контролюючу та оцінну функції, вони мають бути розподілені між викладачем і студентом. Отже, завданням для сучасного викладача стає – залучити студента до самоаналізу процесу досягнення мети, самооцінювання, рейтингового оцінювання особистої участі та участі товаришів, аналізу результатів своєї діяльності. Отже, контрольно-регулюючий компонент технології розвитку індивідуальності передбачає об'єктивізацію та мотивацію зовнішнього оцінювання, систематичне стимулювання внутрішнього (самооцінювання) шляхом самопорівняння студентами результатів своєї діяльності, вчинків, окремих дій тощо.

Висновки. Інноваційні тенденції становлення сучасної вищої освіти спрямовані на розвиток особистісних якостей студента, урахування його індивідуальних відмінностей, розвиток індивідуальності. Авторська концепція визначає індивідуальність в її структурно-змістовій основі, де структурний компонент являє собою сукупність індивідуальних відмінностей індивідуального та особистісного характеру, а змістовий – забезпечує процес становлення творчості, суб'єктності та волі.

Побудова технології з урахуванням багатокомпонентної структури освітньої діяльності дає змогу здійснити успішний розвиток індивідуальності студента, передбачити та профілакувати можливі негаразди на етапі професійної підготовки, виявити та активізувати ті глибинні механізми, що запезпечують процеси успішного розвитку та саморозвитку студента, гармонізувати процеси становлення індивідуальних відмінностей та закласти основи характерного стилю діяльності та “почерку” життя, який визначає майбутню долю кожної людини. Перспективними у даному напрямі стають питання

експериментального вивчення особливостей розвитку індивідуальності студента в процесі професійної підготовки.

Література

1. Актуальні проблеми психології. Том IV. Актуальні проблеми генезис особистості в контексті навчання і виховання. (Зб. наук. статей) \ За заг. ред. С.Д.Максименка. – Київ: Нора-прінт, 2001.
2. Асмолов А.Г. Психология индивидуальности: методологические основы развития личности в историко-эволюционном процессе. – Москва: МГУ, 1986.
3. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды. – Москва: Педагогика, 1989.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук.видання. – Київ: Либідь, 2003.
5. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – Київ: Просвіта, 2001.
6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л.М.Проколієнко. – Київ: Рад. школа, 1989.
7. Кредитно-модульна система навчання (нормативно-правові акти та анотований список літературних джерел) О.Г. Ярошенко, О.А. Цуруль, І.В.Мороз, С.Г. Кобернік, Р.М.Вернидуб, Т.С.Іваха, Л.А.Покась.
8. Кузьменко В.У. Індивідуалізоване виховання і навчання в освітніх закладах. Навчально-методичний посібник. – Київ: КМПУ імені Б.Д.Грінченка, 2002.
9. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. – Москва: Педагогика, 1986.
10. Орлов Ю.М. Восхождение к индивидуальности. – Москва: Просв., 1991.
11. Освітні технології: Навчально-метод. посіб. / О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М. Любарська та ін. – Київ: А.С.К., 2001.
12. Психология индивидуальных различий / Под ред. Гиппенрейтер Ю.Б. и Романова В.Я. – 2-е изд. – Москва: ЧеРо, 2002.
13. Собчик Л.Н. Введение в психологию индивидуальности. – Москва: ИПП-ИСП, 2000.